SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

YUK TASHISH SHARTNOMASINING FUQAROLIK-HUQUQIY TARTIBGA SOLINISHI

Otaboyeva Mashxo‘ra Ilhom qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti, Biznes huquqi yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekiston Respublikasi fuqarolik huquqida yuk tashish shartnomasining tushunchasi, huquqiy tabiati, tuzilishi, taraflarning asosiy majburiyatlari va yukning yo‘qolishi, kamomadi, shikastlanishi yoki kechikib yetkazilishi bilan bog‘liq javobgarlik masalalari tahlil qilinadi. Fuqarolik kodeksining 39-bobi hamda avtomobil transportida yuk tashish qoidalari qiyosiy-tizimli yondashuvda o‘rganilib, amaliyotda shartnoma bandlarini aniqlashtirish va dalillarni hujjatlashtirishga doir takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar

yuk tashish shartnomasi, tashuvchi, yuk jo‘natuvchi, yuk oluvchi, transport yukxati, tashish muddati, yuk saqlanishi, fuqarolik-huquqiy javobgarlik, talab va da’vo.

Kirish: Tovarlar muomalasining uzluksizligi ishlab chiqaruvchi, sotuvchi va xaridor o‘rtasida yuklarning ishonchli hamda o‘z vaqtida yetkazilishiga bog‘liq. Tashish jarayonida yuk bir subyektdan ikkinchisiga jismonan o‘tadi, biroq uning tasodifiy yo‘qolishi yoki shikastlanishi, muddat buzilishi, hujjatlardagi nomuvofiqlik va haq to‘lash bilan bog‘liq xavflar ham yuzaga keladi. Shu sababli yuk tashish munosabatlarining shartnomaviy chegaralari va javobgarlik taqsimoti fuqarolik muomalasi barqarorligi uchun amaliy ahamiyatga ega. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 709-moddasi tashishning umumiy qoidalarini belgilaydi, 711-modda esa tashuvchining yukni belgilangan manzilga yetkazib, vakolatli oluvchiga topshirish va jo‘natuvchining tashish haqini to‘lash majburiyatini mustahkamlaydi. Shartnoma tuzilganligi transport ustavi yoki kodeksida nazarda tutilgan yukxati, konosament yoxud boshqa hujjat bilan tasdiqlanadi.1 Biroq ushbu umumiy qoida amaliy

bitimlarda yuk tavsifi, qadoqlash, ortish-tushirish, yetkazish muddati, topshirish dalillari va zarar miqdorini isbotlash kabi ko‘plab tafsilotlarni shartnomada aniq belgilash zaruratini bartaraf etmaydi. **Ilmiy muammo.** Yuk tashish shartnomasini tartibga soluvchi umumiy fuqarolikhuquqiy qoidalar hamda transport turiga xos hujjatlashtirish va javobgarlik normalarini muayyan nizoda o‘zaro muvofiq qo‘llash, shuningdek taraflarning xavf va isbotlash majburiyatlarini oldindan ravshan taqsimlash masalasi dolzarbdir.

O‘zbekiston fuqarolik qonunchiligi yuk tashish shartnomasida taraflarning majburiyatlari va yuk saqlanishi bilan bog‘liq javobgarlikni qay darajada aniq belgilaydi hamda shartnoma amaliyotida qaysi bandlarni takomillashtirish nizolarni kamaytirishi mumkin?

Bundan maqsad yuk tashish shartnomasining fuqarolik-huquqiy tartibga solinishini amaldagi qonunchilik asosida tahlil qilish va shartnoma hamda dalillar aylanishini takomillashtirishga doir asoslangan takliflar ishlab chiqish.

Ilmiy izlanishdagi asosiy vazifalar shartnomaning huquqiy belgilarini ochib berish; uning tuzilishi va transport hujjatlarining ahamiyatini aniqlash; jo‘natuvchi, tashuvchi va oluvchining majburiyatlarini tahlil qilish; tashish xavflari va javobgarlik asoslarini ko‘rib chiqish; talab-da’vo tartibidagi amaliy muammolarni belgilash; shartnoma bandlari yuzasidan tavsiyalar taklif etish.

Obyekt: yuklarni tashish jarayonida yuzaga keladigan, tashish shartnomasiga asoslangan fuqarolik-huquqiy munosabatlar. **Predmet:** mazkur munosabatlarni tartibga soluvchi Fuqarolik kodeksi normalari, avtomobil transportida yuk tashish qoidalari, shartnoma va tashish hujjatlari hamda javobgarlik mexanizmlari. Foydalanish mumkin bo‘lgan metodlar bu formal-yuridik, tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy va mantiqiy-huquqiy metodlar. Tahlil O‘zbekiston qonunchiligi bilan cheklanadi; empirik sud amaliyoti bo‘yicha miqdoriy xulosa chiqarilmaydi. Ilmiy yangilik: yuk tashish shartnomasining samaradorligi faqat javobgarlik normasining mavjudligiga emas, balki yukning holati, topshirish nuqtalari va muddatlarini qayd etuvchi o‘zaro bog‘langan hujjatlar hamda isbotlash tartibining shartnomada oldindan kelishilishiga bog‘liq ekani asoslanadi. Shu asosda shartnoma uchun amaliy bandlar majmuasi taklif etiladi.

Yuk tashish shartnomasining tushunchasi va huquqiy tabiati haqida

Fuqarolik kodeksining 711-moddasidagi ta’rifga ko‘ra, tashuvchi yukni belgilangan manzilga yetkazadi va uni olishga vakolatli shaxsga topshiradi, jo‘natuvchi esa tashish haqini to‘laydi. Shartnomaning markaziy natijasi yukning shunchaki manzilga olib borilishi emas, balki belgilangan oluvchiga tegishli tartibda topshirilishidir. Shuning uchun yetkazish nuqtasi, oluvchini aniqlash tartibi va topshirish fakti shartnoma ijrosining muhim elementlaridir.

Shartnoma haq evaziga tuziladi: tashish haqi taraflar kelishuvi yoki qonunchilikdagi tegishli tartib asosida belgilanadi. U real tusga ega bo‘lib, shartnomaning tuzilganligi yuk tashuvchiga topshirilganda tegishli hujjat rasmiylashtirilishi bilan tasdiqlanadi. Shartnomaviy munosabatlar umumiy majburiyat huquqi qoidalari bilan birga Fuqarolik kodeksining tashishga oid maxsus normalari va muayyan transport turining ustavlari, kodekslari hamda qoidalari bilan tartibga solinadi,

Tashish shartnomasini transport ekspeditsiyasi shartnomasidan farqlash lozim. Tashuvchi yukni o‘zi yetkazish majburiyatini oladi; ekspeditor esa, odatda, tashishni tashkil etadi va yuk bilan bog‘liq boshqa xizmatlarni bajaradi yoki bajarilishini ta’minlaydi. Agar ekspeditor tashish majburiyatini o‘z zimmasiga olsa, huquqiy munosabatlarning mazmuni shunga qarab baholanadi. Shartnoma nomidan ko‘ra, taraflar zimmasiga olingan haqiqiy majburiyatlar va rasmiylashtirilgan hujjatlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi [FK 726-728moddalar].

Shartnomani tuzish va transport hujjatlarining vazifasi Fuqarolik kodeksining 711-moddasi shartnoma tuzilganligini transport ustavi yoki kodeksida nazarda tutilgan transport yukxati, konosament yoxud boshqa hujjat tuzilishi va jo‘natuvchiga topshirilishi bilan bog‘laydi. Hujjat yukning nomi, miqdori, jo‘natuvchi va oluvchi, jo‘natish hamda yetkazish joyi, tashuvchi va tashish shartlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni qayd etib, taraflar kelishuvining va yukni qabul qilishning dalili bo‘lib xizmat qiladi. Hujjat shartnomaning o‘rnini har doim to‘liq bosmaydi, lekin uning mavjudligi va bajarilish holatini isbotlashda muhim vositadir.

Avtomobil transportida Vazirlar Mahkamasining 2014-yil 1-avgustdagi 213-son qarori bilan tasdiqlangan qoidalar yuk tashishni shartnoma asosida amalga oshirish, yetkazish

muddatlarini belgilash, haq undirish va transport hujjatlaridan foydalanishni nazarda tutadi. Qoidalardagi tovar-transport yukxati yukni hisobga olish, ombor va buxgalteriya hisobini yuritish hamda tashish bo‘yicha hisobkitoblarda qo‘llanadigan hujjat sifatida tavsiflanadi2. Ushbu talablar hujjatning faqat formal rasmiyatchilik emas, balki ijroni kuzatish va keyingi talabni asoslash vazifasini ko‘rsatadi.

Amaliyotda shartnomada quyidagi ma’lumotlarni o‘zaro muvofiq belgilash maqsadga muvofiq: yukning aniq nomi, o‘rni, miqdori va zarur bo‘lsa qiymati; qadoqlash va markirovka; yukni topshirish paytidagi holatni qayd etish; transport vositasiga talab; ortish va tushirish uchun mas’ul taraf; marshrut va yetkazish muddati; tashish haqi va qo‘shimcha xarajatlar; yukni oluvchining vakolatini tekshirish; kechikish, shikastlanish yoki kamomad aniqlangandagi dalolatnoma va xabarnoma tartibi. Bu bandlar qonunda belgilangan shartlarning o‘rnini bosmaydi, balki qonun doirasida ijro jarayonini aniqlashtiradi.

Taraflarning asosiy majburiyatlari tashuvchi yukni kelishilgan manzilda va muddatda yetkazish, tashishga yaroqli transport vositasini taqdim etish, qabul qilib olgan yukni saqlash va vakolatli oluvchiga topshirish majburiyatlarini bajaradi. Avtomobil tashuvi qoidalari tashuvchining soz va tegishli yuk turiga yaroqli transport vositasini belgilangan vaqtda taqdim etishini, yuk jo‘natuvchining esa yukni o‘z vaqtida taqdim qilishini nazarda tutadi2. Tashuvchi transport vositasi yoki qadoq yukning saqlanishiga to‘sqinlik qilayotganini aniqlasa, bu holatni qayd etib, tegishli choralarni ko‘rishi nizolarning oldini olishga yordam beradi.

Yuk jo‘natuvchi yukni tashishga yaroqli holatda va kelishilgan muddatda topshirishi, uning xususiyatlari va xavfliligi haqida to‘g‘ri ma’lumot berishi, zarur hujjatlarni taqdim etishi hamda shartnomada belgilangan haqni to‘lashi kerak. Noto‘g‘ri yoki to‘liq bo‘lmagan ma’lumot tashish xavfsizligiga va yukning but saqlanishiga ta’sir qilishi mumkin. Yuk oluvchi esa kelishilgan tartibda yukni qabul qilib oladi, tashish hujjatlariga izoh va e’tirozlarni o‘z vaqtida kiritadi hamda qonun yoki shartnomaga ko‘ra o‘z zimmasidagi to‘lovlarni amalga oshiradi.

Yukni ortish va tushirish mas’uliyati shartnomada ravshan taqsimlanishi kerak. Avtomobil tashuvi qoidalarida, agar shartnomada boshqacha belgilanmagan bo‘lsa, ortish

va tushirish bilan bog‘liq bir qator ishlar jo‘natuvchi yoki oluvchi tomonidan bajarilishi ko‘rsatilgan. Bu qoida taraflarni mas’uliyatni shartnomada o‘zgacha taqsimlash imkoniyatidan mahrum qilmaydi, ammo bunday taqsimot yozma va aniq bo‘lishi lozim. Aks holda yuk shikastlangan paytda hodisa qaysi bosqichda yuz berganini va kim nazorat qilganini aniqlash qiyinlashadi. Tashuvchining javobgarligi va xavflarni taqsimlash Fuqarolik kodeksining 718-moddasi tashishdan kelib chiqadigan majburiyatlar bo‘yicha javobgarlikni umumiy tartibda, 721-modda esa yuk yoki bagaj yo‘qolishi, kam chiqishi yoki shikastlanishi uchun tashuvchining javobgarligini maxsus tartibda belgilaydi. Yuk yo‘qolgan yoki kam chiqqan taqdirda tegishli qiymatni, shikastlanganda esa qiymat kamayishini qoplash masalasi qonundagi mezonlar va dalillarga muvofiq hal qilinadi. Tashuvchi qonunda nazarda tutilgan asoslar bo‘yicha javobgarlikdan ozod bo‘lishi mumkin; bunday e’tirozning muvaffaqiyati hodisa sababi, yukning xususiyati, qadoqlash, topshirish shartlari va taraflarning xatti-harakatlari bilan isbotlanadi1.

Yetkazib berish muddatining buzilishi alohida ahamiyatga ega. Kodeksning 717-moddasi yukni eltib qo‘yish muddatiga, 718-moddasi esa tashishdan kelib chiqadigan javobgarlikka oid. Avtomobil tashuvi qoidalari yetkazish muddatini shartnomada belgilashni, kechikish holatida tegishli qayd kiritishni nazarda tutadi. Shartnomada muddatni aniq sana, ish kunlari yoki vaqt oralig‘i bilan ko‘rsatish, kechikish haqida xabar berish kanali va yengib bo‘lmaydigan kuch holatlariga oid amaliy tartibni kelishish dalillarni yig‘ishni yengillashtiradi. Uzrli sabab va yengib bo‘lmaydigan kuch holatlarining mavjudligi esa umumiy, mavhum ibora bilan emas, aniq holatlar va ularning oqibatlari bilan baholanishi lozim.

Javobgarlikni belgilashda sababiy bog‘lanish va zarar miqdorini isbotlash muhim. Da’vogar yuk tashuvchiga topshirilganini, uning dastlabki holati, zarar yoki yo‘qotish yuz berganini va talab qilinayotgan miqdorni hujjatlar bilan ko‘rsatishi kerak. Tashuvchi o‘z e’tirozlarini, jumladan yuk qabul qilingandagi nuqson, noto‘g‘ri qadoqlash yoki jo‘natuvchining ko‘rsatmalari bilan bog‘liq holatlarni mavjud dalillar orqali asoslaydi. Yukni qabul qilish dalolatnomasi, yukxatdagi qaydlar, fotosuratlar, o‘lchov natijalari, muhrlar va o‘z vaqtida yuborilgan xabarnomalar daliliy ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin.

Da’vo tartibi ham shartnoma ijrosining muhim qismidir. Fuqarolik kodeksining 724-moddasi yuk tashishdan kelib chiqadigan ayrim talablar bo‘yicha tashuvchiga oldindan talab qo‘yish shartini, tashuvchi talabni rad etsa yoki 30 kun ichida javob bermasa da’vo qo‘zg‘atish imkoniyatini, shuningdek da’vo muddatiga oid maxsus qoidani belgilaydi [1]. Muayyan transport turi uchun ustav yoki kodeksdagi erka, hujjatlar va muddatlar ham tekshirilishi zarur. Shartnoma shikoyat yuborish manzili, aloqa vositasi, talabga ilova qilinadigan hujjatlar va zarar aniqlanganda ko‘riladigan choralarni oldindan ko‘rsatishi mumkin, biroq qonundagi majburiy tartibni chetlab o‘ta olmaydi.

Shartnoma amaliyotidagi muammolar va takliflar tahlil shartnoma munosabatlaridagi uchta amaliy riskni ajratib ko‘rsatadi. Birinchisi, yukni tavsiflash va qiymatini ko‘rsatish yetarli bo‘lmaganda zarar miqdorini aniqlash murakkablashadi. Ikkinchisi, yukni qabul qilish va topshirish bosqichlari hujjatda qayd etilmasa, zarar qachon va kimning nazoratida yuz berganini aniqlash qiyinlashadi. Uchinchisi, yetkazish muddati va kechikish haqida xabar berish shartlari noaniq bo‘lsa, taraflarning bajarishi lozim bo‘lgan choralar va zarar oqibatlari yuzasidan kelishmovchilik kuchayadi.

Shu munosabat bilan quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Tashish shartnomasiga yukning miqdori, qadoqlanishi, markirovkasi, qiymati va yukni qabul qilishdagi ko‘rinadigan holatini qayd etuvchi ilova yoki elektron shaklni kiritish.

Tashuvchi, jo‘natuvchi va oluvchi o‘rtasida ortish, mahkamlash, tushirish hamda har bir bosqichda yukholatini tekshirish majburiyatlarini alohida belgilash. Yetkazish muddatini, kechikish haqida xabar yuborish usulini, oluvchi topilmagan yoki yukni qabul qilish radetilgan holatdagi ko‘rsatmalarni aniq yozish. Yuk yo‘qolishi, kamomad yoki shikastlanishi aniqlansa, dalolatnoma tuzish, fotosurat va boshqa dalillarnisaqlash, tashuvchini xabardor qilish muddatlarini shartnomada ko‘rsatish.

Tashish shartnomasi, yukxat, qabul-topshirish qaydlari va to‘lov hujjatlaridagi yuk, manzil, sana va taraflarhaqidagi ma’lumotlarni o‘zaro mos yuritish.

Elektron hujjatlar va masofadan xabar almashish amaliyoti shartnoma ijrosini tezlashtirishi mumkin, biroq taraflar hujjatning haqiqiyligi, imzolash usuli, nusxalarni saqlash va ma’lumotlarni o‘zgartirish tarixini kelishib olishi lozim. Elektron shakldan foydalanishning huquqiy oqibatlari amaldagi elektron hujjat va elektron imzo

qonunchiligi talablariga muvofiq belgilanadi. Shu tariqa dalilning mavjudligi bilan birga uning kelib chiqishi va yaxlitligi ham tekshiriladigan bo‘ladi.

O‘rganilganlik darajasi, nazariy va amaliy ahamiyat mavzu qonunchilikda Fuqarolik kodeksining 39-bobi, transport turlariga doir ustav va qoidalar hamda umumiy majburiyat huquqi normalari kesishmasida yoritilgan. Normativ qatlam tashish shartnomasining asosiy mazmuni, hujjatlashtirish va javobgarlikning muhim qoidalarini belgilaydi. Mazkur maqola muammoni qonun normalarini bayon qilish bilangina cheklamay, shartnoma bandlari, tashish hujjatlari va isbotlash ehtiyojlari o‘rtasidagi amaliy bog‘liqlik nuqtayi nazaridan tizimlashtiradi. Bu xulosa maqola doirasida ko‘rilgan normativ manbalar tahliliga asoslanadi; adabiyotlar va sud amaliyotining to‘liq bibliografik sharhi o‘tkazilmagan.

Nazariy ahamiyati: yuk tashish shartnomasining real, haq evaziga tuziladigan va maxsus transport normalari bilan tartibga solinadigan shartnoma sifatidagi belgilarini, shuningdek uni transport ekspeditsiyasidan farqlash mezonlarini tizimlashtirishda namoyon bo‘ladi. **Amaliy ahamiyati:** tashish shartnomasi loyihasini tayyorlash, yukxat va qabul-topshirish dalillarini muvofiqlashtirish, hodisa yuz berganda talabni asoslash va hujjatlarni saqlash yuzasidan taklif etilgan tavsiyalardan foydalanish mumkin.

Xulosa

Yuk tashish shartnomasi tashuvchi, jo‘natuvchi va yuk oluvchining manfaatlarini bog‘lab turadigan, tovarlar muomalasining amaliy ishonchliligini ta’minlovchi fuqarolik-huquqiy vositadir. Uning asosiy mazmuni yukni belgilangan manzilga yetkazish va vakolatli oluvchiga topshirish, jo‘natuvchining esa tashish haqini to‘lash majburiyatidan iborat. Shartnomaning bajarilishi yukxat va boshqa transport hujjatlari bilan tasdiqlanadi; transport turiga oid qoidalar umumiy kodeks normalarini amaliy jihatdan to‘ldiradi.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Shartnomadagi yuk tavsifi, qiymati, qadoqlash, topshirish joylari va yetkazish muddati qanchalik aniq bo‘lsa, majburiyatni bajarish va zarar sababini aniqlash shunchalik osonlashadi.

Tashuvchi javobgarligi masalasida yukning topshirilgan holati, zarar aniqlangan vaqt, sababiy bog‘lanish vazarar miqdorini tasdiqlovchi hujjatlar hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Jo‘natuvchi va oluvchining ortish-tushirish, ma’lumot berish va qabul qilish bilan bog‘liq majburiyatlaritashuvchining majburiyatlaridan ajratilib, shartnomada bosqichma-bosqich belgilanishi lozim.

Shartnomaviy muxtoriyat transport qonunchiligidagi majburiy qoidalar bilan chegaralanadi; shartnomabandlari tegishli transport ustavi, kodeksi va qoidalari bilan birgalikda qo‘llanadi.

Yukni qabul qilish va topshirish dalillari, shikoyatni o‘z vaqtida yuborish hamda qonundagi talab-da’votartibiga rioya qilish nizolarni samarali hal etish uchun zarur.

Shunday qilib, fuqarolik-huquqiy tartibga solishning samaradorligi qonundagi javobgarlik qoidalarini aniq shartnoma shartlari va uzluksiz hujjatlashtirish bilan uyg‘un qo‘llashga bog‘liq. Taklif etilgan bandlar qonunchilikni o‘zgartirish talabini emas, mavjud huquqiy doirada taraflarning kelishuvini aniqlashtirishni ko‘zda tutadi.

Foydalanilgan manbalar

1. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Ikkinchi qism. 1996-yil 29-avgust. 39-bob (709-724-moddalar), 40-bob (726-731-moddalar). Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz/uz/docs/-180552 (murojaat sanasi: 21.11.2026).

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014-yil 1-avgustdagi 213-son qarori, “O‘zbekiston Respublikasidaavtomobil transportida yuklarni tashish qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida”. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz/acts/-2441650 (murojaat sanasi: 21.11.2026).

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011-yil 16-fevraldagi 35-son qarori, “O‘zbekiston Respublikasida xavfliyuklarni avtomobil transportida tashish qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida”. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. https://lex.uz/uz/acts/-1746717 (murojaat sanasi: 21.11.2026).